

CERCETĂRILE ETNOLOGICE ÎN SATELE SĂSEȘTI DEPOPULATE DIN SUD-ESTUL TRANSILVANIEI

dr. Ligia FULGA

Este cunoscut faptul că cercetările etnologice începute acum 15 ani de Muzeul de Etnografie din Brașov în satele săsești depopulate din sud-estul Transilvaniei, reprezintă unul din obiectivele prioritare ale etnologiei de urgență din România. În același timp, rezultatele obținute completează ampla documentație științifică referitoare la patrimoniul săsesc de arhitectură din Transilvania, proiectul fiind coordonat și realizat de specialiști din Germania și România.

Programul nostru de cercetare început din 1990 a avut în vedere adecvarea la fenomenul generalizat, înregistrat în teren, anume faza avansată de depopulare a satului săsesc transilvănean, mai ales după 1989 ca urmare a emigrării masive în Germania, fenomen care are consecințe dramatice asupra păstrării identității etnoculturale a zonei. Pierderea rapidă a sursei orale face dificilă pentru etnologi reconstituirea culturii tradiționale a satului săsesc transilvănean.

Fiind exclusă posibilitatea reluării acestor campanii, contextul fiind schimbat de la un an la altul, cercetării de teren i s-a imprimat un caracter de salvare, în acest scop elaborându-se o strategie proprie care a presupus o modalitate concretă și rapidă de investigație; s-a precizat de asemenea, amplitudinea tematică a cercetării, arealul și timpul de desfășurare, mijloacele de finanțare și metodologia optimă care trebuie abordată.

Rezumăm pe scurt aspectul tematic care a inclus:

- delimitarea structurilor etnologice semnificative care înseamnă sistemul de reprezentare specific satului săsesc transilvănean (așezare, gospodărie, tip de locuință, ocupații, meșteșuguri, costum, obiceiuri, norme comunitare);
- investigarea acestor sate într-un mod sistematic conform unor tehnici de teren aplicabile unitar în toate satele supuse cercetării.

Precizez că din 1990 până în prezent s-au investigat 57 de sate aparținând atât limitelor administrative ale județului Brașov (zona Rupea, cele situate „pe Ardeal”, zona de interferență între Țara Făgărașului și latura sudică a Târnavei Mari) cât și în zonele limitrofe (satele din jurul Sighișoarei și cele de pe Valea Hârtibaciului); de asemenea menționăm satele săsești de pe linia Oltului și importanțele așezări din Țara Bârsei, cercetate mai ales în ultimii ani.

- salvarea concretă a acestor aspecte pe cale de dispariție prin conservarea lor ca martori în colecțiile muzeului nostru. Ne referim în egală măsură la informațiile autentice de specialitate cât și la serii de obiecte. Acestea au intrat în „memoria pasivă” a muzeului care trebuie să conserve pentru posteritate un model de civilizație aproape dispărut.

Cercetările întreprinse au recuperat un bogat și inestimabil material documentar privind istoria orală a fiecărei comunități săsești, obținându-se un fond sistematic compus din casete audio, casete video, fișe de teren, diapozitive și fotografii documentare. Toate acestea vor beneficia în următorii ani de o evidență digitizată care facilitează utilizarea lor în scopuri științifice.

Intenția mea nu este aceea de a comenta problematica complexă a satului săsesc din punct de vedere etnologic, poate fi subiectul unui colocviu dedicat, ci aceea de a arăta necesitatea implicării discursului muzeal în definirea și protejarea identităților etnoculturale, cu precădere a acelor care sunt amenințate, cum este cea a sașilor transilvăneni.

Cum anume prezentăm în muzee aceste identități etno-culturale, care sunt modalitățile care se impun astăzi în societatea noastră ca acestea să fie și să se simtă egal reprezentate în discursul muzeal?

Un prim aspect legat de muzealizarea acestor identități pornește de la selecția și crearea unui patrimoniu care trebuie să facă dovada autenticității și reprezentativității specifice, adică constituirea unor colecții compuse din *piese-document cu mesaj identitar* (cele mai importante fiind portul, limba, obiceiurile) cât și din *piese-document de legătură*, comune pentru toate comunitățile existente. Acest lucru a implicat formularea unor concepții teoretice clare și adoptarea unei strategii globale pentru recuperarea acestui tip de discurs.

Trebuie spus ca până în prezent n-a existat o viziune unitară privind constituirea de colecții sistematice pentru a „conserva” științific în muzee aceste identități fie ele majoritare sau minoritare. La începutul secolului al XX-lea, apoi în perioada inter- și postbelică, în România ca și în alte țări europene, s-au format colecții, existente încă în muzee, care au în structura lor tematică (piese de port, textile, mobilier, ceramică, obiceiuri etc.) *piese-simbol* care aparțin altor etnii altele decât celei românești; acestea sunt puse însă în evidență într-un mod punctual, respectând în general o distribuție teritorială, lineară a comunităților etnice din România. Din acest punct de vedere, aceste colecții sunt fragmentare și eterogene, cu multe lacune de cunoaștere și patrimoniu reprezentativ. Mai mult decât atât, trebuie adăugat că aceste colecții s-au constituit având la bază concepții estetice sau estetizante specifice romantismului folcloric, documentul etnologic fără valoare spectaculară fiind tratat mai puțin.

Revenind la aplicarea etnologiei de urgență în satele săsești depopulate din sud-estul Transilvaniei, s-a gândit formula de a realiza *colecții minimale* care să reprezinte esența mesajului identitar specific. Ideea noastră a pornit de la ceea ce în perioada interbelică s-a accentuat foarte mult, și anume conceptul de *Heimatmuseum*, adică muzeul satului, muzeul unei anume comunități care avea drept scop conservarea identității locale sau regionale. În acest punct teoretic, trebuie făcută însă precizarea că acest concept nu trebuie perceput în accepțiunea sa limitată ideologic din perioada interbelică, susținând programe politice care urmăreau în mod ostentativ o educație națională, uneori cu accente naționaliste, ostentative. De aceea, propunând un astfel de program de cercetare și achiziții bazat pe ideea de *Heimatmuseum* trebuie precizat că este obligatoriu demistificarea și deci actualizarea termenului; în viziunea modernă acesta înseamnă receptarea și ilustrarea integralității aspectelor legate de dinamica satului săsesc, a unui grup de sate, a unei zone etc. și nu limitarea acestei ilustrări la simbolurile idealizate ale identităților etnice.

Spre exemplu, un caz concret aplicat în cercetările noastre, nu a fost suficient să evidențiem foto și video doar *portul săsesc de sărbătoare* ca *marcă de identitate etnică* deja instrumentalizat din punct de vedere etnologic, ci și serii de piese de sărbătoare și de lucru sau altele care indică o anumită modă (ex. „*Sachsische Jugendtracht*”). Această perspectivă integratoare în acest caz bazată pe ideea de *garderobă* poate arăta dinamica firească a vieții comunitare, cum evoluează, cum își modifică comportamentul, ce devine dominant, când se intersectează cu valorile civilizației urbane și cum se manifestă etc. Acest mod deschis de abordare și interpretare îl considerăm foarte productiv din punct de vedere științific, depășind conținutul etnografiei clasice, constatative și cumulative.

Programul de achiziții s-a suprapus cu documentarea de tip monografic care a avut drept rezultat completarea colecțiilor deja existente și formarea unor noi colecții. Constituirea acestui patrimoniu muzeal a presupus analiza pieselor din perspectivă cantitativă, a seriilor de obiecte care indică zonele cercetate. S-a avut în vedere și amplitudinea diacronică, fiind recuperate mai ales *piese-martori* de identificare a dinamicii satului săsesc în anumite perioade de timp până în anii '60. Exemplu în acest sens, îl oferă perioada interbelică când se generalizează în mediul rural săsesc, mai emancipat decât alte comunități transilvănene, produse preindustriale considerate de noi, „martori” etnologici importanți.

O privire retrospectivă a materialului analizat din teren indică așadar stocarea unor informații inedite care face ca valoarea colecțiilor să crească sau să determine formarea unor noi colecții. După tipologia pieselor amintim:

- colecția de *Wanspruch-uri* / textile cu incipții moralizatoare, prima colecție de acest gen din România, cu valoare inclusiv emblematică, care ilustrează reguli de viață inspirate din valorile moral-creștine ale bisericii evanghelice, cu mare forță de penetrare în orientarea conduitei colective a comunității săsești transilvănene.

- colecția de *fotografii de epocă* care are o mare valoare documentară în analiza modului de viață în mediul rural, fotografia fiind considerată un martor autentic și relativ nealterat, util în interpretările etnologice. Colecția conține fotografii de familie, portrete, grupuri reprezentând organizațiile satului precum fanfara, pompierii, *Bruder* și *Schwesterschaft*, vecinătăți */Nachbarschaft/*, momente din desfășurarea nunților și la confirmarea tinerilor */Konfirmation/*.

Susținerea financiară a fost de asemenea hotărâtoare în inițierea și derularea acestui program. În acești 15 ani, Ministerul Culturii și Consiliul Județean Brașov a alocat fonduri pentru cheltuieli de teren, prilej cu care s-au făcut achiziții și donații în număr de peste 10.000 piese.

Însă trebuie precizat că cercetările de salvare din teren trebuie continuate în colecții și arhive, nu numai în terenul de origine, principiu ce trebuie să fie asociat cu elaborarea unei politici muzeale în dezvoltarea acestor instituții în general.

În acest mod, reușim, considerăm, să scoatem în evidență locul și rolul jucat de muzee în societatea de astăzi, mai ales în zona actualizării demersului profesional legat de problemele comunitare, pentru că trebuie să existe o complementaritate între instrumentele moderne de lucru, cum este de pildă computerul, și spiritul științific care trebuie să fie la fel de eficace și performant ca și computerul.

ETHNOLOGISCHE FORSCHUNGEN IN DEN ENTVÖLKERTEN SÄCHSISCHEN DÖRFERN AUS DEM SÜD-OSTEN SIEBENBÜRGENS

- Zusammenfassung -

Es ist allgemein bekannt, dass die vor 15 Jahren, vom Kronstädter Ethnographiemuseum gestarteten ethnologischen Forschungen in den entvölkerten deutschen Dörfern, aus dem Süd-Osten Siebenbürgens, eine der prioritären Ziele der rumänischen Rettungsethnologie darstellen. Die erzielten Resultate vervollständigen die komplexe wissenschaftliche Dokumentation bezüglich des architektonischen sächsischen Erbgutes aus Siebenbürgen. Das Projekt wurde von Spezialisten aus Deutschland und Rumänien koordiniert und durchgeführt.

Das 1990 begonnene wissenschaftliche Programm hat Rücksicht auf die fortgeschrittene Phase der Entvölkerung deutscher Dörfer aus Siebenbürgen genommen, insbesondere nach 1989, infolge der massiven Auswanderung nach Deutschland. Dieses Phänomen hat dramatische Folgen bezüglich der Beibehaltung der ethno-kulturellen Identität der Region gehabt. Der schnelle Verlust der mündlichen Quelle erschwert dem Ethnologen die Wiederherstellung der traditionellen Kultur des sächsischen siebenbürgischen Dorfes.

Der Feldforschung wurde ein Rettungscharakter eingeprägt. Dafür wurde eine individuelle Strategie zur konkreten und schnellen Untersuchung ausgearbeitet. Es wurde die umfassende Forschungsthematik, -Gebiet und -Zeit festgesetzt, sowie auch die finanziellen Mittel und die optimale Methodologie.

Seit 1990 wurden 57 Dörfer aus dem Süd-Osten Siebenbürgens untersucht (Reps, Randgebiet zwischen Fogarasch und der Große Kockel, Randgebiet Schäßburg und Harbachtal, sächsische Dörfer entlang dem Alt und bedeutende Siedlungen aus dem Burzenland u.a).

Zur musealer Eingliederung wird mit der Auswahl zur Gliederung eines Kulturgutes vorgegangen, welches eine spezifische Authentizität und Vertretbarkeit aufweisen muss. Somit verfolgt man die Gründung einer Sammlung bestehend aus Gegenständen mit Dokument- und Identitätswert (die wichtigsten sind Tracht, Sprache, Bräuche), sowie auch mit Verbindungswert, gemeinsam für alle existierenden Gemeinschaften. Dazu waren klare theoretische Auffassungen und globale Strategien notwendig.

Paralell dazu wurde monographische Forschung betrieben und neues Material angeschafft, welches die bestehenden Sammlungen vervollständigt hat. Die Rettungsmaßnahmen die auf dem Herkunftsgebiet durchgeführt werden, müssen unbedingt mit entsprechenden musealen Restaurierungsmaßnahmen im Einklang sein.

Somit ist unser Vorhaben, die Rolle des Museums als unentbehrliche Komponente in der gegenwärtigen Gesellschaft hervorzuheben. Dabei versuchen wir sowohl auf traditionelle Mittel zurückzugreifen, als auch moderne Technik im Dienste der Wissenschaft zu verwerten.